

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่ง สิ่งมีชีวิตชนิดเดียว คือ มนุษย์ที่สามารถเรียนรู้จดจำและคิดต่อจนเกิดเป็นประสบการณ์ มุมคิด ความรู้ ความสามารถใหม่ ๆ ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นตั้งสมเป็นค่านิยมเชิงวัฒนธรรมขึ้นมาอย่างไม่รู้จบ เพราะมนุษย์รู้จักแสวงหารูปแบบการอยู่ร่วมแล้วนำมาประยุกต์เพื่อพัฒนาให้ตนเองอยู่รอดอย่างถาวรที่สุด แต่ในปัจจุบันท่ามกลางมิติสังคมที่ไม่สามารถแสวงหาจุดร่วมและสงวนจุดต่างได้ จึงทำให้ชีวิตของผู้คนจำนวนมากต้องประสบกับสถานะปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ อย่างหลากหลาย มีวิถีชีวิตดั้งเดิมจากที่เคยเรียบง่ายสงบสุขต้องเปลี่ยนไป เป็นเหตุให้ผู้คนต้องแสวงหาวิธีการหรือแนวคิดเพื่อถือเป็นรูปแบบให้การดำเนินชีวิตผ่านสู่เป้าหมายโดยไร้ปัญหาและอุปสรรค แต่ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวเป็นความไม่รู้หรือไม่เข้าใจในรูปแบบของการดำเนินชีวิตที่เกิดความหลงผิด ขาดเหตุและผลในการเลือกปฏิบัติ จึงทำให้มีความเชื่อในสิ่งที่ผิด คิดว่าเป็นประโยชน์ต่อชีวิต หรือมีความเชื่อว่าจะสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ได้ ในที่สุดก็ให้ความสำคัญกับสิ่งนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของวัตถุนิยมหรือค่านิยมในการอุปโภคบริโภคที่เกิดจากกระแสของการโฆษณาชวนเชื่อให้หลงผิด รวมไปถึงการแสวงหาอำนาจและเกียรติยศที่ไม่ถูกต้อง ทั้งไม่ชอบธรรมและผิดจารีตประเพณีอีกด้วย ทั้งนี้ เพื่อสิ่งที่เรียกว่าชีวิต จึงต้องทำให้สรรพชีวิตต้องดิ้นรนไขว่คว้าประโยชน์แห่งตน โดยแก่นแท้แล้ว มนุษย์จะต้องไม่ปล่อยให้ความรัก ความหวังแทนต่อชีวิตของตนเองมาบดบังคุณธรรมต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ที่สิทธิ์ บุตรอินทร์ (2559: 163) สะท้อนไว้ว่า มนุษย์รวมถึงสรรพสัตว์อื่นย่อมถือว่าสิ่งทรงคุณค่าสูงสุดคือ “ชีวิต” ทุกชีวิตย่อมรักสุข เกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น มนุษย์ควรต้องปฏิบัติต่อกันและกันด้วยเมตตาธรรม กรุณาธรรม มุทิตาธรรม และสังคหธรรม...หากเข้าใจนัยลึกซึ้งแห่งวลีนี้แล้วความเด่นชัดแห่งปัญญาที่จะส่องให้เห็นว่า แม้มิใช่สาระหลักแห่งพุทธธรรมคำสอน แต่ก็ถือเป็นแนวปฏิบัติให้นำรัลลึกสู่การพัฒนาวิถีภาวะทางกาย สังคม (ศีล) อารมณ์ (จิต) และปัญญาให้สูงขึ้น

สถานการณ์ของสังคมที่เต็มไปด้วย การแย่งอาหารกันกิน แย่งถิ่นกันอยู่ แย่งคู่กันพิศวาส แย่งอำนาจกันเป็นใหญ่ วิถีชีวิตดั้งเดิมถูกสั่นคลอนไปด้วยความหลากหลาย (pluralism) และความแตกต่าง (difference) ด้านค่านิยม ทศนคติ ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม สังคม

เศรษฐกิจ การเมือง และชาติพันธุ์ เป็นต้น กำลังกลายสภาพเป็นสนิมร้ายที่กัดกร่อนทำลายประเทศชาติอยู่ในขณะนี้ มนุษย์จึงต้องพยายามหาช่องทางพัฒนาในด้านต่าง ๆ ไม่ให้เกิดรอยด่างแห่งวิถีชีวิตมากกว่าที่เป็นอยู่ ธรรมชาติได้สร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อให้เกิดความสมดุลเชิงสัมพันธภาพแห่งโลกธรรม ฉะนั้น สิ่งที่มนุษย์พึงตระหนักรู้คุณค่าความหมายของความเป็นมนุษย์ คือ ต้องทำอย่างไร มนุษย์จึงจะสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น หรือสิ่งอื่น ๆ ที่มีอยู่มากมายในโลกนี้ได้อย่างสันติ มีความสุขราบรื่นบนพื้นฐานความถูกต้องอย่างจริงแท้ของวิถีสังคมโลก พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2555: 607) กล่าวไว้ว่า “คนเราจะมีความสุขอย่างแท้จริงต้องดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง คือ จะต้องปฏิบัติถูกต้องต่อชีวิตของตนเองและต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคม ทางธรรมชาติ และทางวัตถุโดยทั่วไป รวมทั้งเทคโนโลยี คนที่รู้จักดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ย่อมมีวิถีที่คิงามและมีความสุขที่แท้จริง ซึ่งหมายถึงการมีความสุขที่เอื้อต่อการเกิดมีความสุขของผู้อื่นด้วย”

การรู้และเข้าใจกลไกวิถีชีวิตอย่างถูกต้อง ถือเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนามนุษย์ให้อยู่อย่างมีคุณภาพ เพื่อให้เกิดคุณประโยชน์ นำสู่การเข้าถึงคุณธรรม คือ ความดีอันเป็นปฐมบทของชีวิตนั่นถือเป็นเครื่องทดสอบคุณค่าภายในแห่งความเป็นมนุษย์ของแต่ละปัจเจกที่จะต้องพัฒนาขึ้นมาเพื่อช่วยให้มนุษย์มองเห็น พร้อมทั้งร่วมเผชิญโลก และชีวิตได้ชัดเจนขึ้น พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของมนุษย์ โดยมนุษย์ และเพื่อมนุษย์ สอนให้มนุษย์รู้จักใช้ชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าทั้งแก่ตนเองและสังคม โดยอาศัยสภาวะพื้นฐานเชิงนามธรรม คือ ความดี มาหล่อหลอมปั้นแต่งให้เป็นคนดีอย่างเป็นรูปธรรม มาถ่วงดุลกันและกัน ทำให้สังคมได้รับสิ่งคิงามจากชีวิตด้านดีของอีกหนึ่งชีวิตนั้นมาพัฒนาอีกหลาย ๆ ชีวิต ตามกระบวนการและหลักวิธีจากผู้ที่ได้ผ่านชีวิตมาก่อน ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ให้อุษณได้ละเว้นความผิดพลาด ล้มเหลวที่ไม่จำเป็น และมองเห็นแนวทางที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้ดียิ่งขึ้น พระพุทธเจ้าทรงเป็นมนุษย์ ได้บรรลุ ผลสูงสุดแห่งการพัฒนามนุษย์ด้วยความพากเพียรพยายามของพระองค์ แล้วแจกแจง จำแนก แสดงผลที่ได้นั้นมาเผยแพร่ พัฒนามนุษย์และสังคมให้เกิดความเข้าใจต่อแนวทางแห่งความดี และรู้ที่จะหลีกเลี่ยงจากความชั่วทั้งปวง

แม้ว่าสังคมจะมีความร่วมมือ ปรับเปลี่ยน และแก้ไข เพื่อให้กลไกทางสังคมดำเนินไปได้อย่างราบรื่น แต่บางครั้งบางกรณีอาจเกิดปัญหาหรือข้อขัดแย้งขึ้น ทั้งที่เป็นผลมาจากปัจจัยภายในและจากปัจจัยภายนอกทางสังคม ส่งผลให้การเปลี่ยนผ่านทางสังคมไม่เป็นปกติ กลายเป็นปัญหาตุกลมเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้ พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต) (2547: 22) ได้กล่าวไว้ว่า สังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคนี้ ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางสังคมอย่างมากมาย มีความพยายามในทุกด้านในการที่จะเอาชนะคู่แข่ง แม้วิถีทางเหล่านั้นจะเป็นวิถีทางที่ผิดก็ตาม เพื่อหาประโยชน์จากผู้อื่น สังคมจึงมีแต่ปัญหาและวิกฤตการณ์ทับถมกันมาเรื่อย ๆ อย่างมากมาย ซึ่ง

นโยบายเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตไม่เคยประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง ความแตกต่างนี้มีมาแล้วแต่โบราณ มนุษย์เข้าใจและปรารถนาชีวิตที่ดี แต่ชีวิตที่เป็นยอดปรารถนาของเขาไม่เหมือนกัน ไม่มี ความเห็นที่เป็นเอกฉันท์ในเรื่องนี้ เพราะชีวิตที่ดีที่สุดมีอยู่ไม่ก็แบบ โดยลักษณะธรรมชาติของ มนุษย์แล้วย่อมต้องอาศัยปัจจัย 4 เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต และบางอย่างก็เป็นส่วนเกินเข้ามา มีทั้งที่เป็น รูปธรรมและนามธรรม แต่มนุษย์ก็หวังลึก ๆ ว่าตนเองจะได้ประโยชน์อย่างเต็มที่จากสิ่งนั้น ๆ มาสโลว์ (Maslow, 1980) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน อธิบายไว้ว่า มนุษย์มีแรงผลักดันโดยธรรมชาติ ที่ต้องการแสวงหาสิ่งที่ดีงาม หรือพยายามเข้าใจสิ่งต่าง ๆ และมีแนวโน้มที่จะพัฒนาบุคลิกภาพไปสู่ ความสมบูรณ์ของชีวิต ซึ่งเป็นสถานะของการตระหนักรู้ และการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง (Self Actualization) ที่เริ่มต้นจากความต้องการจะได้รับการตอบสนองในด้านต่าง ๆ ตามลำดับ 5 ประการ ดังนี้ (Abraham H.Maslow, 1943: 340-396 อ้างถึงใน พรณิ ช. เจนจิต, 2538: 463) 1) ความต้องการ ทางด้านสรีระ (Physiological Need) เป็นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนที่ต้องการปัจจัย 4 เพื่อการ ดำรงชีวิต 2) ความต้องการความปลอดภัยและความมั่นคงในชีวิต (Safety Need) 3) ความต้องการ เป็นเจ้าของและต้องการความรัก (Belonging and Love Need) 4) ความต้องการมีคุณค่าและศักดิ์ศรี (Self-Esteem Need) และ 5) ความต้องการที่จะเข้าใจตนเองและการตระหนักรู้ในตนเองอย่างแท้ จริง (Self-actualization) คุณลักษณะดังกล่าว เรียกว่า สถานะของบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ (Healthy Personality) สถานะแห่งความมีชีวิตอย่างสมบูรณ์ (Fully Functioning Person) สถานะแห่งความมี ประสิทธิภาพ (Productivity Person) หรือสถานะแห่งการมีสัจการแห่งตน หรือการตระหนักรู้ใน ตนเอง (Self-Actualization) ทฤษฎีดังกล่าวเป็นความต้องการ หากที่สิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะมนุษย์จะ ปฏิเสธ

ปรากฏการณ์แห่งสภาพปัญหาที่พัฒมากับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างรวดเร็ว รุนแรง และ ย้อนไปย้อนมาหรือกลับหัวกลับหางอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุบั่นทอนให้มนุษย์เข้าใจไม่ถึงความถูกต้องดี งามที่เป็นความจริงแท้ และถึงยังคุณประโยชน์ที่จะเกื้อกูลชีวิตให้พัฒนาสู่ค่าสู่ความเจริญอย่างมี คุณภาพที่ยั่งยืนได้ เพราะสิ่งที่เป็นพิษภัยไหลผุดขึ้นแผ่มากระแสน้ำสังคม พรางตาสังคมทุกวันนี้ ให้มองว่าเป็นสิ่งเจริญที่มากับความทันสมัย จึงพากันสั่งสมและสร้างพฤติกรรมอันเป็นภัยพิบัติ ที่ จะเติบโตมาคอยกลืนสังคมเข้าไว้ในอนาคตอันไม่ไกลนี้ การรุกรานในชีวิตประจำวัน (everyday aggression) จากข้อมูลชวนเชื่อต่าง ๆ ทำให้เกิดสถานะทางอารมณ์ด้านลบอย่างไม่รู้ตัว เพราะคนเรามากจะเชื่อกับข้อมูลที่ได้รับมาครั้งแรกโดยไม่ค่อยพิจารณาว่าความจริงเป็นเช่นไร และชอบใช้ หลักการรับรู้ของตนเองมาตัดสินเป็นส่วนสำคัญ ผนวกกับความสุข ความสมบูรณ์พร้อมมีตัวแปร คือ สิ่งที่ไม่โฆษณาออกหูอยู่ทุกวัน คอยสะกดจิตให้เกิดอาการลึมตัว หลงตัว ในที่สุดก็หลวมตัวเชื่อ จึงมีการบริโภครอบคอบที่ไม่ได้ใช้การหยั่งคิดในการบริโภคข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่แพร่กระจายสู่สังคม

ยุคปัจจุบันมาก สิ่งเหล่านี้เป็นตัวแปรทำให้ชีวิตของมนุษย์มีปัญหาอุปสรรคข้อขัดแย้งหลายประการ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ความทุกข์ ซึ่งจำแนกเป็นทุกข์ทางกาย (กายิกทุกข์) และทุกข์ทางใจ (เจตสิกทุกข์) เช่น ปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ระบบเศรษฐกิจฝืดเคือง ปัญหาการขาดจิตสำนึกทางด้านศีลธรรม ปัญหาความขัดแย้งกันของกลุ่มใหญ่กลุ่มย่อยทุกระดับสังคม ทำให้สังคมไม่มีเสถียรภาพ และปัญหาสุขภาพจิต เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมทุกระดับอย่างต่อเนื่อง ปัญหาจึงมีความรุนแรงและส่งผลกระทบต่อสังคมในระดับและขอบเขตที่ต่างกัน เช่น ระดับชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก เป็นต้น ดังนั้น คนในสังคมต้องพยายามหาทางควบคุมเพื่อให้ความเป็นระเบียบเรียบร้อยกลับคืนมาสู่สังคมให้ได้

ผู้วิจัยจะได้นำปมปัญหาทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าจากอรรถกถาธรรมบท ซึ่งได้เกิดขึ้นแล้ว กำลังเป็นไป และยังคงลุกลามบานปลายต่อไปอีก มาถกประเด็น เพื่อให้เห็นรูปแบบแนวทางพัฒนาและป้องกันมิให้เกิดขึ้นอีก หรือหากเกิดขึ้นแล้วจะร่วมกันแก้ไขอย่างไรได้ ปัญหาดังกล่าว ได้แก่

1. การเบียดเบียนผู้อื่น คือ การทำลาย ประทุษร้ายต่อชีวิตผู้อื่นให้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนทั้งกายและใจ
2. การกล่าวเท็จ คือ การกล่าวสิ่งที่ไม่เป็นจริงให้เห็นว่าเป็นจริง มีเจตนาเพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจผิด การกล่าวเท็จทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนจากการกล่าวเท็จนั้น บางครั้งก็เป็นการเอื้อประโยชน์บางอย่างแก่ตนเอง
3. การพุดหยาบ คือ การพุดที่มีเจตนามุ่งเผาผลาญทำลายไมตรีจิตของผู้อื่น
4. การโลภ คือ การอยากได้ อยากมี การหวังในลาภสักการะ เป็นเหตุให้เกิดการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันอย่างเอาเปรียบผู้อื่นตลอดถึงสังคม
5. การทำให้ผู้อื่นแตกแยกโดยการพุดยุแหยงหรือกระทำใ้ผู้อื่นแตกความสามัคคี
6. การคิดร้ายต่อผู้อื่น คือ การคิดมุ่งร้ายต่อผู้อื่น เพราะเกิดจากโทสะ คือความโกรธ จึงคิดอาฆาตพยายาบาทยากใ้ผู้อื่นเป็นทุกข์
7. การขัดขวางการทำความดีของผู้อื่น เช่น ขัดขวางไม่ให้ทำบุญ ทำทาน ฟังธรรม ปฏิบัติหน้าที่ เป็นต้น เนื่องจากเกรงว่าตนจะเสียผลประโยชน์หรือเสื่อมจากลาภสักการะที่ตนมีอยู่
8. การประพฤติดินกาม คือ การประพฤติล่วงละเมิดภรรยาของผู้อื่น
9. ความตระหนี่ คือ ความหวง ไม่อยากใ้ บุคคลที่มีความตระหนี่จะไม่ทำบุญกุศล ผลทานใด ๆ
10. การหลงมัวเมาในกิเลสและตัณหา

11. การเห็นผิดครองธรรม คือ ความเห็นที่ผิดจากคลองธรรม หลงคิดค่านิยมสมัยใหม่ที่เน้นวัตถุมากกว่าจิตใจ

12. การละทิ้งมารดาบิดา คือ การไม่ดูแลเลี้ยงดูผู้มีพระคุณ ผู้ให้กำเนิด เมื่อถึงวัยชราได้สมบัติจากมารดาบิดาแล้วก็ละทิ้ง ไม่ดูแลปรนนิบัติท่าน

13. การเสพติดมั่วสุมอบายมุขต่าง ๆ อบายมุข คือ ช่องทางของความเสื่อม ได้แก่ เป็นนักเลงหญิง เป็นนักเลงสุรา เป็นนักเลงการพนัน และคบคนชั่วเป็นมิตร

14. พุทธกรรมเชิงลบทั่ว ๆ ไป

จากสภาวะเชิงลบต่อสังคมดังกล่าว ผู้วิจัยเชื่อว่า จะยังมีรูปแบบและแนวทางที่สามารถแก้ไขป้องกันและพัฒนาสู่ทิศทางที่ดีขึ้นได้ โดยศึกษาค้นคว้าจากตำราหรือคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งบันทึกพระสัทธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีความเป็นเหตุเป็นผล ปรากฏความงามอยู่ทุกถ้อยพระวาจา ดังที่ได้ยินเสมอว่า งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด แล้วนำมาปฏิบัติฝึกหัดประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพปัญหานั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สาระตถธรรมในอรรถกถาธรรมบท ที่สอดแทรกแง่มุมต่าง ๆ ให้การดำเนินชีวิตได้พบกับความหมายใหม่อย่างไม่รู้จบ คอยชี้แนะทางสู่เป้าหมายแห่งความสุขที่ชัดเจน อรรถกถาธรรมบทจึงมีความเหมาะสมที่จะเป็นรูปแบบในการแก้ไขพัฒนาปัญหาต่าง ๆ กับสภาพสังคมยุคนี้ เพื่อให้ได้ผลเป็นรูปธรรมอย่างเป็นขั้นตอนตามกระบวนการที่เห็นว่าควรนำมาเป็นรูปแบบในการพัฒนา เพื่อให้ชีวิตมีคุณภาพที่ดีขึ้นหลุดพ้นจากปมปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ สภาวะเชิงลบทั้งมวลทางสังคม ต่างก็มีหลากหลายวิธีการเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาและเพื่อลดช่องว่างปัญหา ชีวิต และสังคม ไม่ให้เกิดการเหลื่อมล้ำกัน สามารถบรรเทา หรือทำให้ดูเสมือนหนึ่งว่าเป็นเรื่องปกติของชีวิตประจำวันได้ แนวทางในการประสานรอยร้าวนี้ให้แนบสนิทได้อย่างสันติ ผู้วิจัยในฐานะที่ได้เรียน ได้สอน ได้ใช้ประโยชน์จริงในชีวิตประจำวันที่ผ่านมา จึงตัดสินใจที่จะหาคำตอบโดยใช้เครื่องมือ คือ อรรถกถาธรรมบท ซึ่งเป็นหลักและวิธีปฏิบัติยุคพุทธกาลมาตอบโจทย์สังคมยุคสมัยปัจจุบันนี้ เพราะมนุษย์ส่วนมากกำลังเดินวนอยู่ในมุมมืด ยังคงไม่เข้าใจบริบทสังคมของตน ทั้ง ๆ ที่เรียกตนว่าคนสมัยใหม่ แต่ยังใช้ชีวิตชีวิตแบบกระบวนทรรศน์นยุค คือ หลงติดอยู่กับเทคโนโลยี ความอยากที่ผิดและเกินตัวในวัตถุจนหาความพอดีไม่ได้นั้น มักจะคอยคบบังความถูกต้องดึงงมให้อยู่ในมุมที่อับแสงเสมอ เมื่อมนุษย์ได้รับโอกาสพัฒนาด้านต่าง ๆ จึงพากันแสวงหาวิธีปรับเปลี่ยนความคิดแบบดั้งเดิมที่ว่า อย่าเพียงแต่ย่ำคิดติดอยู่แค่สิ่งเดิม ๆ ตามแบบที่เคยทำมาเท่านั้น หากเป็นเช่นนั้น ปัญหาต่าง ๆ ที่วิวัฒนาการมาตามยุค ก็จะไม่สามารถนำรูปแบบทางเลือกใหม่ ๆ มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนามนุษย์ให้แก้ปัญหา

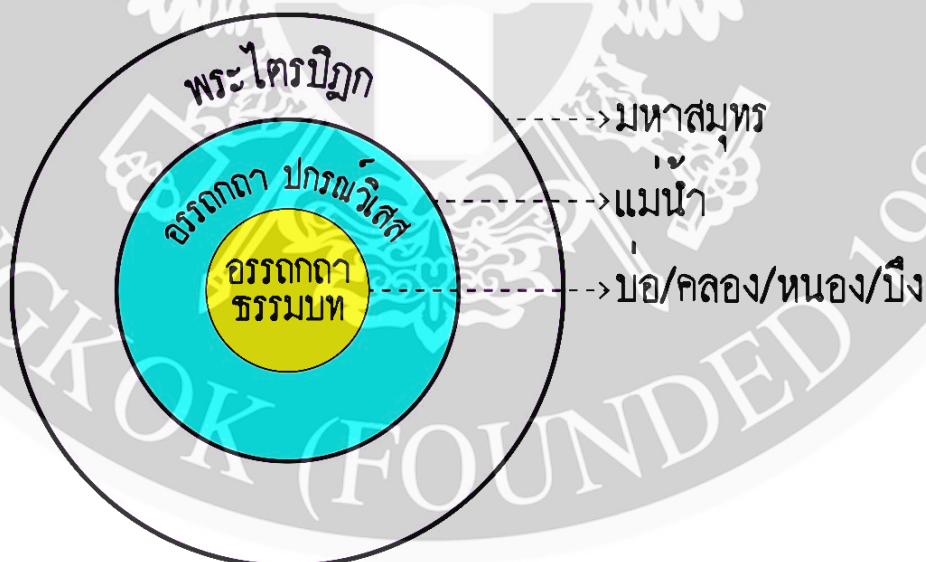
ชีวิตได้เลย จนในที่สุดก็เปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคหลังสมัยใหม่ที่สร้างความหวังว่ามนุษย์จะได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีที่ใหม่ ๆ นั้นต่อไป

จากประเด็นปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงนำสารัตถธรรมในอรรถกถาธรรมบทมาเป็นแนวทางพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ เพราะชีวิตเชิงสัมพันธภาพย่อมประกอบด้วยส่วนสำคัญหลัก 4 ด้าน มีด้านร่างกาย ด้านสังคม ด้านอารมณ์ และด้านปัญญา ทั้งนี้ การจะพัฒนาคุณภาพด้านใดด้านหนึ่งของชีวิต ไม่จำเป็นต้องเรียงตามลำดับหัวข้อเสมอไป อาจสลับกันไปเหมือนกับเป็นกงล้อที่เกื้อกูลกัน เช่น ถ้าปัญญาดี ภาวนาอื่น ๆ จะดีขึ้นตามหมุนเป็นลูกโซ่ประสานกันช่วยจุดประกายแสงคล้ายฉัพพรรณรังสี ชีวิตที่ดีที่สุดมีหลากหลายรูปแบบ และหนึ่งในนั้น คือ ชีวิตที่มีหลักการและรูปแบบที่ดีในการดำเนินชีวิต รู้จักสลัดสิ่งที่ไร้สาระออก เพราะแท้ที่จริงแล้ว ชีวิตที่งดงามสมบูรณ์อย่างมีคุณภาพนั้นต้องเกิดจากภายใน ไม่ได้เกิดจากสิ่งภายนอกเป็นพื้น เหมือนอย่างพระพุทธเจ้า ทรงนุ่งห่มแต่เพียงผ้าบังสุกุลจีวร อยู่กับธรรมชาติตีนป่า มีรูปแบบชีวิตที่เรียบง่าย แต่พระองค์ก็ยังเป็นมหาบุรุษ เป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้ เช่นเดียวกับมนุษย์เรา หากมีภูมิธรรม ภูมิรู้ แม้จะนุ่งเสื้อผ้าราคาถูก ๆ ไม่มียี่ห้อก็สามารถทำตนให้งดงามดูภูมิฐานขึ้นได้ เพราะเครื่องประดับที่เห็นภายนอก เป็นเพียงการสะท้อนภาพที่มีให้เห็นด้วยตาเท่านั้น แต่เราไม่อาจรู้ได้ว่าภายในจิตใจของเขาหรือเบื้องลึกในชีวิตจริงของเขาเป็นเช่นไร บางทีอาจจะไม่สัมพันธ์กับสิ่งที่เห็นก็เป็นได้

ผู้วิจัยมองว่า ชีวิตมนุษย์ในสังคมทุกยุคทุกสมัย ไม่สามารถหลีกเลี่ยงปัญหาไปได้ การฝึกฝนปฏิบัติให้รู้จักควบคุมตนในเรื่องกายวาจาใจนั้น เริ่มด้วยการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ให้อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ดี เป็นไปในทางที่เกื้อกูลต่อกันในสังคม ทางด้านการพัฒนาจิตใจก็ต้องโยงว่า เมื่อพัฒนาจิตใจดี ก็ส่งผลดีออกมาต่อร่างกาย เช่น ใจไม่โกรธไม่เครียด ช่วยให้มีสุขภาพดีและมีผลในการสัมพันธ์หรือในการอยู่ร่วมสังคมด้วย ทำให้การสัมพันธ์กับโลก และสภาพแวดล้อมภายนอกพลอยดีไปด้วย และการพัฒนาจิตใจนั้น เช่น เมื่อมีสมาธิใจไม่ว้าวุ่นสับสน ก็เป็นฐานให้แก่การพัฒนาปัญญาต่อไป เมื่อพัฒนาปัญญาดีแล้ว ก็ทำให้จิตใจเป็นอิสระ เพราะรู้ว่าจะทำจะปฏิบัติต่ออะไรอย่างไร แก้อะไรที่เป็นปัญหาให้หมดไป ตลอดจนรู้เท่าทันชีวิตและโลกตามเป็นจริง รู้เท่าทันเหตุปัจจัย มีอะไรเกิดขึ้นก็รู้จักมองตามเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรมาบีบบังคับ ตัวอย่างก็ไม่ค่อยมีการกระทบกระแทก เพราะทำตามปัญญา ไม่ใช่ทำตามใจอยาก หากทำความเข้าใจและพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนถี่แล้ว คัดสรรเอาแก่นธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่สามารถนำมาเสริมแรงคิณมูมองให้ผู้ฟังได้พิจารณาไตร่ตรอง ด้วยการมีสติสัมปชัญญะ เป็นแนวทางหนึ่งที่จะเข้าใจ เข้าถึง และสำคัญอย่างยิ่งสำหรับสังคมในปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาค้นคว้าสารัตถธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท เพื่อให้ผู้คนในสังคมปัจจุบันตื่นรับการพัฒนา

ด้านคุณค่า คุณภาพ คุณประโยชน์ และคุณธรรมต่อวิถีชีวิต การเชื่อมโยงปัญหาทางสังคมกับหลักพุทธปรัชญาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มาประยุกต์ใช้พัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบันให้เกิดคุณภาพ เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินวิถีชีวิตอย่างเป็นปกติสุขยิ่งขึ้น

อนึ่ง ในฐานะผู้วิจัยเป็นพระมหาเปรียญเอก อันเป็นขั้นสูงสุดของการศึกษาคณะสงฆ์ ได้ตระหนักมาโดยตลอดว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่ให้คำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่แต่ในเพียงตำรา ในส่วนของพระไตรปิฎกหรือปกรณ์วิเสสต่าง ๆ มีเนื้อหาและสำนวนที่เข้าใจได้ยากสำหรับบุคคลทั่วไปทุกเพศทุกวัย จึงหวนคำนึงถึงสมัยเด็กที่ได้อ่านนิทานอีสปแล้วได้คิดแง่คิดในการดำเนินชีวิต มาโดยตลอด ถ้าในทางพระพุทธศาสนาจะมีหนังสือหรือตำราอะไรหรือไม่ที่จะเป็นคล้ายนิทานอีสปนั้น ด้วยความที่คลุกคลีคุ้นเคยอยู่กับการเรียน ได้มีโอกาสเรียนบาลีไวยากรณ์จนสามารถเข้าไปแปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยจากธรรมบท หรือ ธรรมปัทมฐกถา จบทั้ง 8 เล่ม แต่ละเล่มมีนิทานธรรมมากมายที่สะท้อนเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์โลก ทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้และเข้าใจแนวทางออกของปัญหาต่าง ๆ ตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แต่ละเรื่อง เมื่อนำมาพิจารณาแต่ละประเด็นกับปัญหาสังคมยุคสมัยนี้ ก็มีความเป็นไปได้คล้ายกันและสามารถนำหลักการ วิธีการ ตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงได้เคยใช้แล้วนั้น มาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น และได้ผลเป็นที่น่าพอใจทุกครั้ง จึงคิดว่าน่าจะนำเรื่องราวแนวทางจากวิธีการนั้น ๆ มาทำให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมต่อชีวิตมนุษย์ เหตุผลอีกประการหนึ่ง เหตุที่ต้องเลือกอรรถกถาธรรมบทมาเป็นหัวใจในเรื่องนี้ มีคำอธิบายประกอบไว้ชัดเจนแล้วจากภาพด้านล่าง ดังนี้

พระไตรปิฎก เปรียบเสมือนมหาสมุทรที่มีความสุขุมลุ่มลึก เป็นที่รวมของศาสตร์ต่าง ๆ มากมาย และยากที่ใครจะอธิบายให้เกิดความกระจ่างชัดเจนได้ทุกแง่มุม

คัมภีร์อรรถกถาและปกรณ์วิเศษต่าง ๆ ก็เกิดห่างไกลผู้คนในยุคนี้ ข้อจำกัดเรื่องภาษาหรือสำนวนที่เข้าใจยากก็มีมาก เพราะอยู่ในยุคถัดจากพระไตรปิฎกไม่ห่างกันมากนัก

อรรถกถาธรรมบท เกิดในยุคหลังคัมภีร์ดังกล่าวข้างต้น จึงมีความใกล้เคียงกับวัฒนธรรมทางด้านภาษาของคนในยุคนี้ จึงน่าจะสื่อสารให้เกิดความเข้าใจกันดี ถูกต้อง และตรงความหมายได้ง่าย เพราะเมื่อมีความเข้าใจแม้เพียงประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ก็สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ที่มากมายแก่ชีวิตสังคม และโลกได้ ประคุนายคัมภพทาฐิตะ (โจรเคราแดง) ได้รับคำแนะนำจากพระสารีบุตรเถระให้เกิดความรื่นเริงในธรรมจนได้ไปเกิดในสุคติภพ ซึ่งโดยแท้จริงแล้วเขาน่าจะต้องตกนรกในฐานะที่ฆ่าคนมากมาย อนึ่ง อรรถกถาธรรมบท เปรียบเสมือนบ่อ หรือหนอง คลอง บึง ที่อยู่ใกล้สวนเวียงกับวิถีชีวิตของมนุษย์ทุกชนชาติมากที่สุด จึงพอที่จะพิจารณาได้ว่าทุกชนชาติ ศาสนา วรรณะ และวัย ต่างก็สามารถค้นหาสารัตถะธรรมจากอรรถกถาธรรมบทในแต่ละเรื่องนั้น มาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับชีวิตของตนได้อย่างถ่องแท้

ประเด็นคำถาม

พหูสารัตถะเชิงพุทธปรัชญาในอรรถกถาธรรมบท มีหลักการและวิธีการที่สามารถใช้เป็นรูปแบบในการแก้ปัญหาสังคม เพื่อนำไปสู่กระบวนการพัฒนาชีวิตให้เกิดคุณภาพอย่างยั่งยืน ภายใต้กรอบของภาวนาทั้ง 4 ด้านได้หรือไม่

คำตอบเชิงสมมติฐาน

พหูสารัตถะเชิงพุทธปรัชญาในอรรถกถาธรรมบท สามารถนำหลักการและวิธีการมาประยุกต์ใช้เป็นรูปแบบในการแก้ปัญหาสังคมด้านต่าง ๆ แล้วนำไปสู่การพัฒนาชีวิตตามกรอบภาวนา 4 ให้เกิดคุณภาพที่ยั่งยืนได้อย่างถูกต้อง ดีงาม และจริงแท้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพุทธปรัชญาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต
2. เพื่อศึกษาพหูสารัตถะในอรรถกถาธรรมบทว่าด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิต
3. เพื่อวิเคราะห์และวิจัยรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตในพุทธปรัชญาตามพหูสารัตถะในอรรถกถาธรรมบท
4. เพื่อวิธานในการสร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ขอบเขตของการวิจัย

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตในหนังสือพิมพ์ที่รัฐสภาของมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นต้นตำหรับที่ได้มีการใช้มาจนถึงปัจจุบัน ในการวิจัยนี้ใช้เฉพาะหนังสืออรรถกถาธรรมบทที่แปลออกมาจากคัมภีร์รัฐสภา ภาค 1-8 ฉบับของมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นตัวบาลี และมีหนังสืออื่นประกอบ ทั้งที่เป็นต้นฉบับแปลและข้อวิจารณ์ต่าง ๆ เป็นหลัก นอกจากนี้ ยังมีหนังสือของท่านผู้รู้ทั้งหลาย ๆ เล่ม เนื้อหาที่ใช้ในงานวิจัย มุ่งที่จะนำไปสู่การตอบโจทย์ใน 4 ประเด็นหลัก คือ ตอบโจทย์มุ่งไปที่การพัฒนาทางด้านร่างกาย สังคม อารมณ์ และปัญญา โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิภาษวิธี (Dialectic Method) และแบบมีการหาเหตุผลด้วยการใช้วิจารณ์ญาณ (discursive method) ภายใต้กระบวนการศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัยและวิธาน เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ทางปรัชญา สะท้อนผลการวิจัยที่ได้ศึกษาให้ใกล้ความเป็นจริงมากที่สุด

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนั้นขอบเขตในการวิจัยทางปรัชญาและศาสนานี้ เน้นการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยประเด็นหลักของการวิจัย คือ “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตในพุทธปรัชญาตามพหุศาสตร์ของอรรถกถาธรรมบท” เป็นกระจัดจางสะท้อนแง่คิด มุมมอง และมีมิติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว กำลังเกิดและจะเกิดต่อไป ซึ่งมีขอบเขตการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเอกสาร

- 1) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และหนังสืออรรถกถาธรรมบท ภาค 1-8 ฉบับมหาวิทยาลัย
- 2) รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) จากเอกสาร ตำรา อรรถกถา บทความงานวิจัย และเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง
- 3) เรียบเรียงข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย
- 4) สรุปและนำเสนอผลงานการวิจัย
- 5) นำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงตามที่คณะกรรมการแนะนำ
- 6) จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มที่สมบูรณ์
- 7) เผยแพร่ผลงานวิจัยแก่สาธารณชนต่อไป

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดเรื่อง รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตในพุทธปรัชญาตามพุทธสารัตถะของอรรถกถาธรรมบท ผ่านเรื่องราวที่สะท้อนแง่คิดมุมมองในการพัฒนาชีวิตให้เกิดคุณภาพจากแหล่งต้นเดิมในอรรถกถาธรรมบทเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อประกอบการวิเคราะห์เพิ่มเนื้อหาให้มีน้ำหนักและครอบคลุมยิ่งขึ้น โดยอาศัยแหล่งข้อมูลทั้งที่เป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรม และงานเขียนที่เกี่ยวข้อง สัมพันธ์กับงานวิจัยนี้

คำนิยามศัพท์

คุณภาพชีวิต หมายถึง การดำเนินวิถีชีวิตด้วยการเข้าใจความจริง เข้าถึงความรู้ และพัฒนาคุณธรรมความดีแบบองค์รวมทั้งทางด้านร่างกาย สังคม อารมณ์ และปัญญา

พุทธปรัชญา หมายถึง กระบวนการคิดและวิเคราะห์คำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้วยวิธีการทางปรัชญา

พุทธอภิปรัชญา หมายถึง สารัตถะแห่งการเข้าถึงแก่นเดิมแท้ของชีวิตว่ามีความจริงแท้ อย่างไรก็ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

พุทธญาณวิทยา หมายถึง องค์ความรู้หรือตัวปัญญาในทางพระพุทธศาสนาที่จะช่วยให้เห็นความจริงแท้แห่งชีวิตว่าควรจะต้องดำเนินไปอย่างไร

พุทธจริยศาสตร์ หมายถึง การนำหลักคุณธรรมความดีไปประพฤติเพื่อพัฒนาให้เกิดคุณภาพชีวิตอย่างปกติสุข สงบสุข และบรมสุขตามหลักการทางพระพุทธศาสนาได้อย่างจริงแท้และยั่งยืน

อรรถกถาธรรมบท หมายถึง ปกรณ์ที่พระพุทธโฆษาจารย์แต่งอธิบายความในธรรมบทขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 25 ซึ่งบาลีสยามหลวงได้กำหนดให้เป็นหลักสูตรการเรียนการสอนของคณะสงฆ์ไทย โดยใช้ชื่อว่า พระธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค 1-8 จำนวน 38 เรื่อง ประกอบไปด้วยเรื่องตัมพาทฐิกะโจร, นายครหทินัน, พระอุปนันทะศากยบุตร, พระโพธิราชกุมาร, บุรุษคนใดคนหนึ่ง, นางวิสาขา, ภิกษุมารูรูป, สญชัยปริพาชก, อาคันตุกะภิกษุ, เศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก, พรหมณ์ชื่อจุกุเพกสาฎก, พระเจ้าวิฑูฑกะ, สามาวดี, ท้าวสักกะ, ภิกษุมารูรูป, พันธุละเสนาบดี, ปุณณาทาสี, สุกรเปรต, ชน 3 คน, หญิงบริวารของนางวิสาขา, บุตรเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก, นางปฎาจาธา, โจรผู้ทำลายปม, อุกกันฐิตภิกษุ, จักขุบาลเถระ, ภริยาพันธุละเสนาบดี, พระอรรถตถเถระ, นางมาคันทียา, องคูลีมาลเถระ, พระขานุกโณชฌัญญเถระ, พระปิณโทลภาทวาชะ, ชาวนา, บัณชิต

สามเณร, พระราหูเถระ, พระอุปัชฌาย์, นางจิญจมาณวิกา, พระมหาโมคคัลลานะ, และเรื่องพระมหาลลกลเถระ

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุภาส เครือเนตร (2541: 53) ได้เขียนหนังสือเรื่อง “แนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต” สรุปความว่า หลายคนเข้าใจว่า ค่าของชีวิตขึ้นอยู่กับชาติตระกูลที่กำเนิด จึงปรารถนาเกิดในชาติกำเนิดที่ดี มีความสมบูรณ์ แต่การเกิดเป็นสภาวะธรรมชาติที่ไม่สามารถเลือกเกิดเองได้ ถึงจะเกิดมาแตกต่างกันอย่างไร ทางสังคมถือว่าทุกชีวิตมีคุณค่าเหมือนกัน จึงได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน แม้ทุกชีวิตจะได้รับความคุ้มครองเท่ากัน แต่ในความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ ค่าของชีวิตไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้ได้จำกัดว่าคนจนมีค่าชีวิตต่ำ คนรวยมีค่าชีวิตสูง ขึ้นอยู่กับการปรับปรุงและพัฒนาชีวิตเป็นสำคัญ ผู้ที่ปรับปรุงพัฒนาตนจนมีคุณภาพสามารถสร้างประโยชน์ตนและสังคมได้มาก ย่อมมีคุณค่าชีวิตสูงกว่าผู้ที่สร้างความสะดวกแค้นและสังคม โอกาสในการปรับปรุงพัฒนาชีวิต ทุกคนมีจุดเริ่มต้นที่เท่ากัน โดยเฉพาะทางสังคมได้เปิดโอกาสให้ทุกคนได้เข้ารับการศึกษาหาความรู้โดยเท่าเทียมกัน เป็นความสำคัญของตัวเราที่จะฉกฉวยโอกาสนี้รับเอาความรู้มาฝึกฝนและพัฒนาตนได้มากน้อยเพียงใด มีบางคนเข้าใจผิดคิดว่าชีวิตนี้ไร้ค่า จึงไม่ค่อยสนใจที่จะจัดการปรับปรุงพัฒนา กลับปล่อยให้ชีวิตอันมีค่าเป็นไปตามยถากรรม หรือบางครั้งถึงกับกระทำในลักษณะประชดชีวิต มั่วสิ่งเสพติด ซึ่งเป็นการกระทำที่ซ้ำเติมชีวิตตนให้ลดค่าลง มีหลักความจริงว่า เมื่อพัฒนาสิ่งใด สิ่งนั้นจะมีค่าเพิ่มขึ้น แม้แต่ก้อนกรวด หิน ดิน ทราย เศษไม้ ก็ยังสามารถพัฒนาให้มีคุณค่าเพิ่มขึ้นได้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2546: 144-146) ได้กล่าวสรุปประเด็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้ง 4 ในหนังสือเรื่อง รุ่งอรุณของการศึกษาเบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนี้ว่า กายภาวนา พระพุทธศาสนาไม่เน้นที่การทำให้ร่างกายเติบโตแข็งแรง แต่ถือว่าการกินอาหารให้ได้คุณค่า กินพอดี ด้วยความรู้จักประมาณ ให้ร่างกายอยู่ผาสุก มีสุขภาพดี เป็นฐานให้การพัฒนาในด้านอื่น ๆ ต่อไป การพัฒนากายในพระพุทธศาสนา จึงเน้นไปที่การพัฒนาอินทรีย์ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ให้ใช้งานได้ดี เกิดประโยชน์สูงสุด มีผลในทางส่งเสริมคุณภาพชีวิต เช่น พัฒนาการใช้ตาให้ดูเป็น พัฒนาการใช้หูให้ฟังเป็น ฯลฯ...การพัฒนาอินทรีย์ คือ การฝึกใช้อินทรีย์ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต ไม่ใช่ใช้อินทรีย์ให้เกิดโทษ ส่วนศีลภาวนา ที่ว่าเป็นการพัฒนาทางสังคมนั้น ไม่มุ่งแต่การอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีโดยไม่เบียดเบียนกันเท่านั้น แต่มุ่งถึงการฝึกอบรมกายวาจา ให้เป็นฐานในการพัฒนาจิตต่อด้วย กล่าวคือ การฝึกอบรม

ให้รู้จักควบคุมตนในเรื่องกายวาจา นั้น เริ่มด้วยการ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ให้อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ดี เป็นไปในทางที่เกื้อกูลต่อกันในสังคม ทางด้านการพัฒนาจิตใจก็ต้องโยงว่า เมื่อพัฒนาจิตใจดี ก็ส่งผลดีออกมาต่อร่างกาย เช่น ใจไม่โกรธไม่เครียด ช่วยให้มีสุขภาพดีและมีผลในการสัมพันธ์หรือ ในการอยู่ร่วมสังคมด้วย ทำให้การสัมพันธ์กับโลก และสภาพแวดล้อมภายนอกพลอยดีไปด้วย และการพัฒนาจิตใจนั้น เช่น เมื่อมีสมาธิใจไม่วุ่นสับสน ก็เป็นฐานให้แก่การพัฒนาปัญญาต่อไป เมื่อพัฒนาปัญญาดีแล้ว ก็ทำให้จิตใจเป็นอิสระ เพราะรู้ว่าจะทำอะไรปฏิบัติต่ออะไรอย่างไร แก่ใจข้อคิดขัดข้องปัญหาหายอีกอดหลุดโล่งไปได้ ตลอดจนรู้เท่าทันชีวิตและโลกตามเป็นจริง รู้เท่าทันเหตุปัจจัย มีอะไรเกิดขึ้นก็รู้จักมองตามเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรมาบีบคั้นตัว อย่างน้อยก็ไม่ค่อยมีการกระทบกระแทก เพราะทำตามปัญญา ไม่ใช่ทำตามใจอยาก

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2553: 50) ยกหลักการพัฒนาดนตามแนวพุทธศาสตร์ (Buddhist Science) มาอธิบายตามลำดับแต่ละประเด็น ดังนี้ 1) กายภาวนา แปลว่า “การพัฒนากาย” หมายถึง การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเพื่อคุณภาพชีวิตในการดำรงตนอยู่ในสังคม เช่น การสำรวจระวังตาเมื่อเวลาเห็นรูป หูเมื่อได้ยินเสียง จมูกเมื่อได้ดมกลิ่น ลิ้นเมื่อได้รับรส และกายเมื่อได้สัมผัส เป็นต้น 2) ศิลภาวนา แปลว่า “การพัฒนาจิต” หมายถึง การควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น เพื่อประโยชน์สุขในการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม เพราะการไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก 3) จิตตภาวนา แปลว่า “การพัฒนาจิต” หมายถึง การทำจิตให้มีความรักความเมตตา การทำจิตใจให้มีความอดทนและเข้มแข็ง เรียกว่า ให้จิตมีสุขภาพนา ได้แก่ จิตมีคุณธรรม มีความคิดสร้างสรรค์ ทำให้จิตสูงชันนำไปสู่ความสุขคือ นิพพาน และ 4) ปัญญาภาวนา แปลว่า “การพัฒนาปัญญา” หมายถึง การฝึกฝนอบรมเป็นวิธีการทำให้เกิดปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างเป็นกระบวนการ หรือตามที่เป็นจริงของสังขาร รู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิตจนยกระดับจิตใจให้เหนือปัญหาและเป็นอิสระได้ ไม่เป็นทาสแห่งตัณหา หลุดพ้นจากสภาวะทุกข์มุ่งไปสู่ความสุข คือ พระนิพพาน...

สำราญ จุช่วย (2554: 21-27) ได้เขียนหนังสือเรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมสรุปความว่า เหตุที่ต้องมีการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพราะสังคมแห่งการพึ่งพาเกี่ยวเนื่องกันของมนุษย์ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้คนในสังคมมีความสุขจากการได้รับการยอมรับ ดีใจเมื่อได้รับการชื่นชม พอใจเมื่อได้รับความรักความอบอุ่น เกิดความสุขทางใจส่งผลให้ความสุขทางกายเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน...คำว่า “คุณภาพชีวิต” เป็นคำที่ใช้กันแพร่หลายและมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลแตกต่างกันไปคนละด้าน แต่โดยภาพรวมทุกกลุ่มต่างมีเป้าหมายที่เหมือนกัน คือ เพื่อให้บุคคลในสังคมมีชีวิตที่มีคุณภาพ มีความสุข ความสมบูรณ์ และมีการกินดีอยู่ดี ปัจจุบัน “คุณภาพชีวิต” ได้รับการกำหนดให้เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา ประเทศ ดังนั้น เป้าหมายของการ

พัฒนาทุกด้าน ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ฯลฯ ล้วนมุ่งไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ในสังคม...มนุษย์มีคุณลักษณะที่สำคัญ คือ ความสามารถที่พัฒนาได้ และเมื่อได้รับการพัฒนาแล้วจะมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ จะมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุขบนพื้นฐานความต้องการของมนุษย์

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2555: 13-16) ได้เขียนหนังสือเรื่อง พุทธศาสนา : วรรณคดีและวิจารณ์ สรุปความว่า ธรรมบท หรือ ธรรมบท เป็นเทศนาประเภทร้อยกรองของพระพุทธเจ้า ทรงแสดงแก่บุคคลต่างชั้นต่างระดับ มีตั้งแต่บรรพชิต กฤหัสถ์ นักปราชญ์ ชาวบ้านธรรมดา จนกระทั่งเด็กเล็ก ๆ ก็มี เนื้อหาธรรมะจึงมีหลายระดับทั้งสูงและต่ำคละกันไป มีทั้งหมด 423 คาถา พระธรรมสังคากาจารย์ (อาจารย์ผู้รวบรวมคำสอน) ได้นำมารวมไว้เป็นหมวดหมู่ในชุดต้นปิณฑุบทกนิทาย เป็นคัมภีร์บาลีเล่มแรกที่ได้รับแปลถ่ายทอดเป็นภาษาต่าง ๆ มากมาย กล่าวเฉพาะฉบับภาษาอังกฤษมีไม่ต่ำกว่า 30 สำนวน และเท่าที่ทราบยังมีบางท่านกำลังลงมือแปลอยู่ก็มี จะหากัมภีร์ศาสนาเล่มไหนที่ได้รับความนิยมแพร่หลายเช่นนี้ไม่มีอีกแล้ว ข้อนี้นับว่าน่าอัศจรรย์ ธรรมบทมีลักษณะพิเศษอยู่อย่างหนึ่ง คือสอนด้วยอุปมาอุปไมยง่าย ๆ บางบทสรุปประโยคบาลีไม่ได้บอกว่า เป็นอุปมา แต่ข้อความบ่งให้ทราบในแนวนั้น เช่นที่ทรงสอนสามเณรน้อยรูปหนึ่งว่า ชาวนาไขน้ำเข้านา ช่างศรดักลูกศร ช่างไม้ถากไม้ บัณฑิตฝึกตน เป็นคำพูดง่าย ๆ แต่ลึกซึ้ง ทำให้สามเณรน้อยนำเอาไปคิดเปรียบเทียบว่า ชาวนา ช่างศร ช่างไม้ ยังสามารถดัดแปลงสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้เป็นประโยชน์ได้ ไฉนบัณฑิตจะฝึกตนให้สำเร็จประโยชน์เช่นนั้นไม่ได้เล่า เมื่อได้ข้อเปรียบเทียบเช่นนี้ จึงได้ฝึกฝนตนจนบรรลุพระอรหัตผล

สมิทพิล เนตรนิมิตร (2559: 198-202) ได้ถอดถอดข้อคิดใหม่ ๆ จากอรรถกถาธรรมบทออกมา เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้า ต่อยอดไปสู่การปฏิบัติเผยแผ่ให้เป็นประทีปแห่งปัญญา นำไปพัฒนาชีวิตให้เกิดให้มีให้เป็นและให้ได้คุณภาพต่อไป แบ่งเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) ด้านจิตวิทยา (ธรรมชาตินุษย์) 2) ด้านวรรณคดี 3) วิถีชีวิตของภิกษุ 4) วิถีชีวิตพระอรหันต์ 5) ประเพณีครั้งพุทธกาล 6) บทบาทของพระพุทธเจ้า 7) ความรู้ทางพระพุทธศาสนา 8) คำสอนนอกพระพุทธศาสนา 9) คติชนวิทยา 10) ภาษิต สำนวนโวหาร 11) ด้านภูมิศาสตร์ และ 12) ด้านประวัติศาสตร์ ...มีความสมบูรณ์ทั้งด้านเนื้อหาและความงามแห่งภาษา ในด้านไวยากรณ์ มีโครงสร้างประโยค วิธีเรียงคำ วิธีใช้คำ จัดว่าเป็นเครื่องมือและเป็นอุปกรณ์สำคัญของผู้ศึกษาภาษาบาลี วิชาแปลไทยเป็นมคธ วิชาแปลมคธเป็นไทย ทั้งหลักการ วิธีการ การเรียงคำ ตลอดจนการใช้คำ จึงถือเป็นมาตรฐานการศึกษาวิชาแปลไทยเป็นมคธ ของนักเรียนบาลีตั้งแต่เริ่มมีแปลไทยเป็นบาลีชั้นประโยค 4 ไปจนถึงชั้นประโยค 9 อรรถกถาธรรมบท สัมพันธ์กับพระไตรปิฎก ผู้แต่งให้ความสำคัญต่อไวยากรณ์ หากผู้ศึกษาไม่เข้าใจไวยากรณ์ ย่อมไม่เข้าใจภาษาและความหมาย การ

อธิบายความมีสำนวนโวหาร อุปมาอุปไมย มีตัวอย่าง อธิบายนามธรรม ให้เห็นเป็นรูปธรรมด้วยภาษาที่วิจิตรบรรจงด้วยพุทธศุภายิต โวหารณ์ถือว่าเป็นมาตรฐานของผู้เรียนบาลี อรรถกถาธรรมบทเป็นแหล่งความรู้หลายสาขาวิชา ทั้งด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคมวิทยา ความเชื่อ การปกครอง และวิถีชีวิตของพุทธบริษัท การเรียนอรรถกถาธรรมบทจึงเป็นทางก้าวไปศึกษาพระพุทธศาสนาได้ต่อไป

พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) (2545: 3-4) ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเชิงวิเคราะห์พระคณาธรรมบทว่า หลักธรรมคัมภีร์พระธรรมบทนี้ เป็นหัวข้อสั้น ๆ แต่ลึกซึ้งกินใจผู้ฟัง ส่วนใหญ่มักเดือนสติให้ไม่ประมาทในการบำเพ็ญความดี พระเจ้าอโศกมหาราชผู้ครองราชย์เมืองปาฏลิบุตรประเทศอินเดีย ในพุทธศักราช 218–246 ทรงสดับพระคณาธรรมบทปรากฏความเบื้องต้นว่า (ขุ.ธ. 25/20/1) อุปมาโท อมคฺ ปทํ (ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งความไม่ตาย) ได้ละความเห็นผิดและกลายเป็นศาสนูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่ ในเวลาต่อมาพระเจ้าอโนรธามังช่อ กษัตริย์เมืองพุกามประเทศเมียนมา (พม่า) ในพุทธศักราช 1560–1602 ทรงสดับพระคณาธรรมบทกล่าวจากพระอโนมทัสสีเถระแล้วเกิดความเลื่อมใส กลายเป็นศาสนูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่เช่นกัน

ปรุฑม์ บุญศรีตัน (2550: 183) นำเสนองานวิจัยคุณิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ได้อธิบายความสำคัญของการตีความไว้ความตอนหนึ่งว่า โดยธรรมชาติของทฤษฎีการตีความ ทั้งทางปรัชญาและศาสนาล้วนมีวัตถุประสงค์เช่นเดียวกัน คือ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และคลายความสงสัยในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ความรู้ความเข้าใจนั้น อาจนำไปสู่ประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์ควรได้รับ หากมีการนำความรู้ความเข้าใจนั้น ๆ ไปใช้ในชีวิตจริง เป้าหมายสำคัญของการตีความ คือ การพยายามทำให้มนุษย์ได้เข้าใจและเข้าถึงความจริง ความถูกต้องและความดีงามในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สิ่งนั้นอาจเป็นธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ที่มนุษย์ผู้หนึ่งต้องการสื่อให้คนอื่น ๆ ได้รับรู้และเข้าใจ การที่มนุษย์คนหนึ่งพยายามคิดค้นหาคำตอบเกี่ยวกับความจริงของเรื่องใดเรื่องหนึ่งอยู่นั้น กล่าวได้ว่า ได้เข้าสู่กระบวนการตีความแล้วขั้นหนึ่ง และหากพยายามอธิบายนำเสนอให้ผู้อื่นได้เข้าใจความจริงตามที่ตนได้รับ ก็ถือว่าเป็นกระบวนการตีความทั้งหมด การตีความจึงได้รับการให้ความหมายอีกความหมายหนึ่ง คือ เป็นศิลปศาสตร์แห่งการทำความเข้าใจ ประเด็นสำคัญของการตีความจึงอยู่ที่การเป็นเครื่องมือ หรือ เป็นวิธีการตามศิลปศาสตร์ดังกล่าวที่ใช้อธิบายเรื่องนั้น ๆ อธิบายให้คนอื่นได้เข้าใจ แม้กระทั่งเป็นวิธีการทำความเข้าใจแก่ตนเองด้วย

สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2553: 162-163) ผลการวิจัยเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของคนไทย ปี 2553 ได้ข้อสรุปแยกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1. คุณภาพชีวิตด้านการงาน ตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจกับชีวิต การทำงานอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด คะแนนเฉลี่ย

ระดับความพึงพอใจรวมทั้งประเทศ 8.00 จากคะแนนเต็ม 10 แสดงว่าคุณภาพชีวิตของคนไทยในด้านนี้อยู่ในระดับดี 2. คุณภาพชีวิตด้านครอบครัว ตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจกับชีวิตครอบครัวอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าคะแนนเฉลี่ยระดับความพึงพอใจรวมทั้งประเทศ 8.32 จากคะแนนเต็ม 10 คะแนน แสดงว่าคุณภาพชีวิตของคนไทยด้านนี้อยู่ในระดับดีมาก 3. คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพและความเครียด ตัวอย่างส่วนใหญ่ร้อยละ 59.6 เคยเจ็บป่วยเล็กน้อย ๆ น้อย ๆ เฉลี่ยเพียง 2.14 ครั้งต่อปี และมีเพียงร้อยละ 33.6 เท่านั้นที่เคยเจ็บป่วยจนต้องเข้ารับรักษาตัวในโรงพยาบาลหรือคลินิก ส่วนใหญ่ไม่มีโรคประจำตัวและไม่มีอาการที่บ่งบอกว่ามีภาวะความเครียด แสดงว่าคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพและความเครียดของคนไทยอยู่ในระดับค่อนข้างดี 4. คุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ยกเว้นปัญหาเกี่ยวกับเสียงจากยานพาหนะ ซึ่งก็มีปัญหาในระดับน้อยและมีความพึงพอใจในสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอาศัยอยู่ในระดับมาก คะแนนเฉลี่ยของระดับความพึงพอใจ 7.96 จากคะแนนเต็ม 10 คะแนน แสดงว่าคุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมของคนไทยอยู่ในระดับค่อนข้างดี 5. คุณภาพชีวิตด้านชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันในเรื่องของสินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่าสินค้าประเภทอาหารมีราคาแพง ส่วนในเรื่องของการบริการของหน่วยงานภาครัฐ ส่วนใหญ่เห็นว่าได้รับบริการที่ดีแล้ว ทั้งในด้านการศึกษา สาธารณสุขและบริการอื่น ๆ สำหรับความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ส่วนใหญ่ยังไม่เห็นด้วยว่าชีวิตมีความปลอดภัย มีเพียงปัญหาเรื่องยาเสพติดเท่านั้นที่ส่วนใหญ่เห็นว่ายังมีปัญหาค่อนข้างน้อย

พระมหาสุมินทร์ ยติโกโร (2557: 82) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาจิตใจในจิตวรรคแห่งกัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ผลการศึกษาพบว่า เมื่อบุคคลใดที่ไม่มีการพัฒนาทางด้านจิตใจ ก็อาจจะทำให้ลุ่มหลงในอัตตาตัวตน เมื่อความลุ่มหลงเข้าครอบงำแล้วก็จะทำให้เกิดอุปาทานความยึดติดถ้อยมั่นในสิ่งต่าง ๆ ความโลภ ความโกรธ และความหลงก็จะตามมา ทำให้เกิดปัญหาต่อการดำเนินชีวิต เพราะเนื่องมาจากสภาวะทางด้านจิตใจ ที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาให้จิตใจอยู่นืออำนาจของความโลภ โกรธ หลงในโลกได้ เมื่อใดที่บุคคลได้รับการพัฒนาทางด้านจิตใจ จนถึงที่สุดแห่งธรรมแล้ว อำนาจฝ่ายต่ำทั้งหลาย ก็จะไม่สามารถครอบงำจิตใจของเราได้อีกต่อไป สามารถกล่าวได้ว่า การพัฒนาจิตใจนี้ เป็นหัวใจหลักที่สำคัญของการพัฒนา ตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา สัมมาทิฐิคือความเห็นที่ถูกต้อง เป็นรุ่งอรุณของมรรคผลนิพพาน เพราะถ้าหากมีความเห็นที่ผิดไปจากคลองธรรมแล้ว การพัฒนาจิตใจก็จะไม่เกิดผลแต่ประการใด กลับจะยิ่งหลงยึดติดในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก เมื่อบุคคลใดมีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้นแล้ว การพัฒนาปัญญา ก็จะค่อยเป็นค่อยไปจนถึงที่สุดแห่งการพัฒนา คือความสิ้นไปของอาสวะกิเลส

เครื่องทำให้จิตใจเศร้าหมองต่าง ๆ ก็จะหมดไปจากจิตใจ ชีวิตก็จะเข้าถึงความเป็นพระอรหันต์ และพระอรหันต์ในที่สุด

จากการทบทวนเอกสารที่ผ่านมา พบว่า มีประเด็นการวิจัยที่ยกพระพุทธพจน์ในส่วนที่เป็นพระคาถาโมกขปริยายในการพัฒนาสังคมทั่ว ๆ ไป ไม่ได้เจาะลึกลงไปหากรอบภavana ทั้ง 4 ด้าน คงมีแต่เพียงของพระธรรมปิฎกเท่านั้นที่ยกมา แต่ไม่ได้ยกสารัตถธรรมจากเรื่องเล่าแต่ละเรื่องในอรรถกถาธรรมบทที่สอดคล้องกับประเด็นการพัฒนามาไว้ให้เห็น และบางประเด็นมีปรากฏเกี่ยวกับการพัฒนาตามหลักภavana 4 เฉพาะด้านจิตเท่านั้น สำหรับในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้นำเรื่องเล่าหรือนิทานธรรมเชิงบุคลาธิษฐานในอรรถกถาธรรมบทมาประกอบให้เห็นเป็นรูปธรรม ด้วยมุ่งหวังว่าจะช่วยให้เห็นด้านนอกของปัญหาและการพัฒนาอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม ทั้งยังง่ายต่อการทำความเข้าใจถึงสารัตถธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในแต่ละประเด็น พร้อมกันนั้น ก็จะได้ค้นพบ ได้ศึกษา และได้นำหลักการ วิธีปฏิบัติ และรูปแบบแนวทางจากประสบการณ์ชีวิตจริงที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ไปประยุกต์แก้ไขปัญหาและปลดปล่อยความทุกข์ของชีวิตมนุษย์ให้เบาบางจนถึงหมดสิ้นไปอย่างถูกต้อง ดิग्งาม และจริงแท้ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ภายใต้กรอบเงื่อนไขเชิงคุณธรรม เพราะแง่คิด มุมมอง ข้อถกเถียง และแนวทางใหม่ ๆ ผ่านประเด็นที่แตกต่าง ย่อมเป็นการสร้างค่าความหมายให้ได้มีองค์ประกอบของการพัฒนาชีวิตที่หลากหลายต่างแขนงกันไป โดยไม่ต้องจมอยู่กับจุดเล็ก ๆ หรือแนวคิดเดิม ๆ อีก ซึ่งเป็นไปสอดคล้องกับกระบวนการสนธิหลังนวยุคอย่างสมดุล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ทำให้ทราบพุทธปรัชญาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต
2. ทำให้เข้าใจ เข้าถึงพุทธศาสตร์ในอรรถกถาธรรมบท และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้
3. ทำให้ได้รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตในพุทธปรัชญาตามพุทธศาสตร์ในอรรถกถาธรรมบท
4. ทำให้เกิดการวิธานในการสร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต

กรอบแนวคิดในการวิจัย

หลังจากที่ผู้วิจัยได้รวบรวมประมวลในกระบวนการเดินเรื่องต่าง ๆ จึงทำให้เกิดการนำมาสู่การจัดระบบเป็นกรอบแนวคิด เริ่มต้นด้วยประเด็นการศึกษาให้เข้าใจสภาพปัญหาทางสังคม แต่ละด้าน ว่าควรจะแก้ด้วยเครื่องมือคืออรรถกถาธรรมบท ที่เป็นไปในเชิงพุทธปรัชญาทั้ง 3 หลัก โดยอาศัยกรอบการพัฒนาทั้ง 4 ด้าน มุ่งชี้ให้เห็นสารัตถะในอรรถกถาธรรมบท เพื่อเป็นรูปแบบให้เข้าถึงการแก้ปัญหาดังกล่าว นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต จนก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งผู้วิจัยจะได้อภิปรายในบทต่อไป

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิด